

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
*Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap*

PROGRAMMA KENNIS VOOR ARCHEOLOGIE

PROJECT ONDERZOEKSAGENDA'S

Verantwoording update NOaA 2021

Januari 2022

Inhoud

1	Inleiding	3
2	Werkwijze inhoudelijke Update NOaA	4
3	Geanalyseerde Oogst voor Malta en Pre-Malta rapportages	5
4	Nieuwe vragen die in de NOaA zijn opgenomen	6
5	Geactualiseerde vragen	7
6	Overzicht overige aanvullingen NOaA	8
	Literatuur	15
	Bijlage Uitgangspunten selectie en afbakening NOaA 2.0 vragen:	18
	Colofon	19

1 Inleiding

De Nationale Onderzoeksagenda Archeologie (NOaA) 2.0 is op 31 maart 2016 online gegaan.¹ De NOaA bevatte op dat moment 117 vragen die vanuit nationaal perspectief essentieel worden geacht. De NOaA is in de eerste plaats bedoeld als hulpmiddel voor selectie en inspiratiebron voor wetenschappelijk relevant veldwerk dat plaats vindt binnen de 'Malta'-archeologie. Om zo optimaal mogelijk te kunnen functioneren, moeten de vragen, hun toelichting en handreiking tot operationalisering en de bijbehorende literatuurverwijzingen in de NOaA actueel zijn. Daarom past de redactie van de NOaA elk jaar de NOaA aan op basis van nieuwe inzichten. Op 1 januari 2022 bevatte de NOaA 143 vragen.

Een belangrijke bron voor nieuwe inzichten zijn de diverse rapporten die in het kader van het onderzoeksprogramma Oogst voor Malta van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed gepubliceerd worden. Binnen dit programma worden resultaten van uitgevoerde opgravingen geïnventariseerd, geëvalueerd en gesynthetiseerd. Een tweede bron is het Pre-Malta project van de Rijksdienst, dat beoogt met moderne technieken en een frisse blik nieuwe kennis te genereren uit opgravingen van vóór het Malta-tijdperk. Ook binnen dit kader verschijnen rapporten met nieuwe inzichten en onderzoeksvragen voor toekomstig onderzoek.

In 2021 zijn drie nieuwe rapporten in de reeks Nederlandse Archeologische Rapporten (NAR) verschenen, als resultaat van de projecten Oogst voor Malta en Pre-Malta. Naar aanleiding hiervan zijn twee nieuwe NOaA-vragen geformuleerd. Ook zijn twee

bestaande NOaA-vragen op basis van de resultaten en aanbevelingen uit deze rapporten geactualiseerd: de formulering van de vraag is aangescherpt en de toelichting, operationalisering en literatuur zijn aangepast en aangevuld. Daarnaast zijn de operationalisering en literatuurverwijzingen van diverse andere vragen aangevuld naar aanleiding van nieuwe inzichten uit deze en andere verschenen publicaties.

Een nieuwe toevoeging aan de NOaA zijn de links naar digitale publicaties. In 2021 zijn Factsheets opgesteld over (natuurwetenschappelijke) archeologische onderzoekstechnieken, te weten: C14, OSL, diatomeeën, DNA, dendrochronologie, isotopen, XRF, micromorfologie, bouwhistorisch onderzoek, gebruikssporenanalyse, organisch residu-analyse, historisch-geografisch onderzoek, crematie, mollusken, houtskool, menselijke skeletresten, parenchym, palynologie, hout, macroresten en gewervelde dieren. Een link naar één of meerdere van deze factsheets is opgenomen in de literatuur bij vragen waar dit relevant is. Daarnaast is een start gemaakt met het toevoegen van links naar digitaal beschikbare publicaties in de literatuurlijst bij de onderzoeksvragen. Dit zal het komende jaar worden vervolgd. In dit verantwoordingsdocument worden de werkwijze en alle doorgevoerde wijzigingen beschreven.

Tot slot is het door een technische aanpassing in de webapplicatie voor de gebruiker makkelijker geworden om de toelichting op de thema's te lezen. Deze kan nu worden ingezien door op het i-tje te drukken naast het thema (zie rode cirkel in afb. 1).

The screenshot shows the website <https://noaa.cultureelerfgoed.nl/#/search>. It features a search bar with the text 'Zoektekst' and a 'Zoek' button. Below the search bar is a list of search results under the heading 'Archeoregio'. The results include various regions like 'Brabants zandgebied', 'Continental plat', 'Drents zandgebied', etc. A detailed view of a question is shown, titled '2. De dynamiek van het Nederlandse landschap'. The question text discusses the dynamics of the Dutch landscape over thousands of years. A red circle highlights an information icon (i) next to the question title.

Afb. 1 Als je op het i-tje in de rode cirkel drukt, verschijnt er een toelichting op het thema.

¹ Groenewoudt, De Groot, Theunissen & Eerden 2016. Raadpleegbaar <https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/bronnen-en-kaarten/overzicht/nationale-onderzoeksagenda-archeologie>.

2 Werkwijze inhoudelijke Update NOaA

Voor de inhoudelijke update is de volgende werkwijze gehanteerd:

1. Inventariseren nieuwe kennis uit publicaties, voorstellen voor nieuwe vragen uit de Oogst voor Malta en Pre-Malta rapporten (NAR-en) en beantwoording vragen NOaA
2. Inventariseren van NOaA -vragen met een voor de NAR overeenkomstige thematiek, periode en/of regio
3. Beoordelen of en welke NOaA-vragen uit stappen 1 en 2 beantwoord zijn binnen de NAR-en in samenwerking met de projectleiders Oogst voor Malta en Pre-Malta van de RCE
4. Voorstellen voor nieuwe vragen uit de NAR-en toetsen aan de criteria voor NOaA vragen,² dit in samenwerking met de projectleiders Oogst voor Malta en Pre-Malta (zie bijlage)
5. Nieuwe vragen voor de NOaA formuleren en voorleggen aan periode/materiaalspecialisten van de RCE en zo nodig extern
6. Bestaande vragen, metadatering en bijbehorende toelichtingen en handreikingen voor operationalisering aanvullen of aanscherpen
7. NAR of andere (nieuwe) publicaties toevoegen als bron bij NOaA-vragen
8. Nieuwe NOaA-vragen aan projectgroep NOaA voorleggen
9. Goedgekeurde vragen metadateren en in de NOaA invoeren
10. Verantwoordingsdocument schrijven

Bij andere publicaties dan Oogst voor Malta- en Pre-Malta rapporten worden de stappen 2 tot en met 4 overgeslagen.

² Zie bijlage.

3 Geanalyseerde Oogst voor Malta en Pre-Malta rapportages

1. Fischer, A.D., H. van Londen, A.L. Blonk-van den Bercken, R.M. Visser & J. Renes 2021: *Urban farming and ruralisation in The Netherlands (1250-1850). Unravelling farming practice and the use of (open) space by synthesising archaeological reports using text mining*, Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 68).
2. Lange, S., 2021: *The wooden artefacts from the early Roman fort Velsen 1*, Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 69).
3. Hensing, W.A.M., W.K. Vos & E.J. van Ginkel (eds.) 2021: *Romans on the waterfront. Evaluation of archaeological interventions (1997-2020) along the Dutch part of the Lower Rhine and Coastal Limes*, Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 71).

4 Nieuwe vragen die in de NOaA zijn opgenomen

Thema	15. De limes: inrichting en interactie	
Nummer	Vraag	Bron
142	Wat was de omvang, samenstelling, herkomst en dynamiek van de bevolking in militaire en burgerlijke nederzettingen in de limeszone?	Greene 2016; Hessing, Vos & Van Ginkel (eds.) 2021; Kootker 2017; Kootker <i>et al.</i> 2016; Kootker & Heeren 2022; Van Lanen <i>et al.</i> 2018; Lange 2021; Seguy 2019; Shaw <i>et al.</i> 2016; Zandstra 2019.
143	Hoe beïnvloedde het dynamische karakter van het rivierenlandschap de aanleg, het onderhoud en gebruik van de limes?	Van Dinter 2017; Graafstal 2002, 2021; De Haas <i>et al.</i> 2018; Hessing & Schrijvers 2018; Hessing, Vos & Van Ginkel 2021; Jansma 2020; Langeveld, Luksen-IJtsma & Graafstal 2010.

5 Geactualiseerde vragen

Thema	15. De limes: inrichting en interactie		
Nummer	Vraag (oud)	Vraag (nieuw)	Bron
88	Hoe was de Romeinse militaire aanwezigheid langs de Rijn en de Noordzeekust opgebouwd en georganiseerd?	Hoe manifesteerde en ontwikkelde de Romeinse militaire aanwezigheid zich langs de Rijn en de Noordzeekust en welke overwegingen lagen hieraan ten grondslag?	Hessing, Vos & Van Ginkel 2021

Thema	19. De ontwikkeling van steden		
Nummer	Vraag (oud)	Vraag (nieuw)	Bron
88	Welke rol speelde de 'stadslandbouw' in de stedelijke samenleving en in de ruimtelijke organisatie van steden?	In hoeverre was de stedelijke ruimte onbebouwd en voor welk doel en op welke wijze werd die ruimte ingericht en benut?	Fischer <i>et al.</i> 2021

6 Overzicht overige aanvullingen NOaA

Thema	1. Archeologisch slecht bekende gebieden		
Vraag		Actie	Bron
6	Wanneer en op welke wijze zijn gebieden die nu onder water staan door de mens gebruikt, wat zijn de karakteristieken van die landschappelijke zones en hoe verhoudt dit gebruik zich tot dat wat we van het land kennen?	Literatuur aangevuld	Bailey <i>et al.</i> 2020; Factsheet parenchym, mollusken en gebruikssporenanalyse

Thema	2. De dynamiek van het Nederlandse landschap		
Vraag		Actie	Bron
10	Waar, op welke wijze en in welke vorm beïnvloedde de mens het landschap (of onderdelen daarvan) en vegetatie vóór de grootschalige introductie van akkerbouw?	Literatuur aangevuld	Feiken, Smit & Bazelmans 2021; Factsheet C14, hout, houtskool, macroresten, OSL, palynologisch onderzoek
16	Wanneer, waar, in welke mate en onder welke omstandigheden groeide cultuurgrond weer dicht met bos (bosregeneratie)?	Literatuur aangevuld	Factsheet C14, hout, houtskool, macroresten, OSL, palynologisch onderzoek
19	In hoeverre beïnvloedden reeds aanwezige antropogene structuren de verdere inrichting en ontwikkeling van cultuurlandschappen?	Literatuur aangevuld	Cheyette 2008; Franconi 2021
37	Hoe fluctueerde de grondwaterspiegel en wat waren daarvan de effecten op landschap en landgebruik?	Literatuur aangevuld	Factsheet C14, dendrochronologie, OSL, palynologisch onderzoek
41	Welke invloed hadden in veengebieden bodemdaling en vernatting op landgebruik en bewoningspatronen?	Literatuur aangevuld	Factsheet C14, historisch-geografisch onderzoek, OSL
42	Hoe beïnvloedde de uitbreiding van veen het landgebruik?	Literatuur aangevuld	Factsheet C14, dendrochronologie, macroresten, palynologisch onderzoek
116	Welke invloed hadden lokale landschappelijke omstandigheden (bodem, vegetatie) op regionale huisbouwtradities?	Literatuur aangevuld	Factsheet hout, macroresten

Thema	3. Gebruik van het water		
Vraag		Actie	Bron
11	Hoe verliep de ontwikkeling van de houten vaartuigen en schepen (materiaalgebruik, technologie, innovatie, typologie)?	Literatuur aangevuld	Vlierman 2020; Factsheet hout

Thema	4. Occupatie en adaptatie in het rivierengebied en langs de kust		
Vraag		Actie	Bron
13	Welke verbanden bestaan er langs de kust tussen fysisch-geografische veranderingen, landgebruik en bewoningspatronen?	Literatuur aangevuld	Feiken, Smit & Bazelmans 2021; Factsheet C14, diatomeeën, houtskool, macroresten, micromorfologie, mollusken, OSL
14	Welke verbanden bestaan er in het rivierengebied tussen fysisch-geografische veranderingen, landgebruik en bewoningspatronen?	Literatuur aangevuld	Jansma 2020; Factsheet diatomeeën, houtskool, macroresten, mollusken; Willemse 2019
34	Wat is de aard, ouderdom, ligging, functie en samenhang van structuren die samenhangen met waterbeheer?	Literatuur aangevuld	Factsheet C14, diatomeeën, dendrochronologie, isotopenonderzoek, mollusken
46	Hoe en wanneer werden onbedijkte kwelder- en veengebieden langs de kust (coastal salt marshes) geëxploiteerd, gekoloniseerd en ingericht?	Literatuur aangevuld	Feiken, Smit & Bazelmans 2021; Factsheet C14, houtskool, isotopenonderzoek, micromorfologie, OSL
51	Hoe waren (veranderen) in westelijk Nederland de relaties tussen de duinstrook en achterliggende kwelder- en veengebieden?	Literatuur aangevuld	Factsheet C14, DNA

Thema	4. Occupatie en adaptatie in het rivierengebied en langs de kust		
Vraag		Actie	Bron
76	Wat is de oorsprong, functie en ontwikkeling van de geesten (geestgronden) in het West-Nederlandse kustgebied?	Literatuur aangevuld	Factsheet C14, historisch-geografisch onderzoek, macroresten, OSL
85	Wanneer, waar, binnen welke context en met welk doel verschijnen uiteenlopende soorten molens?	Literatuur aangevuld	Factsheet bouwhistorisch onderzoek, historisch-geografisch onderzoek
86	Hoe en wanneer zijn rivier- en zeedijken gebouwd en aangepast?	Literatuur aangevuld	Factsheet C14, historisch-geografisch onderzoek, OSL
122	Op welke wijze werden rivier-overstromingsvlakten en uiterwaarden door de mens gebruikt en ingericht?	Literatuur aangevuld	Eijgenraam 2021; Factsheet micromorfologie

Thema	5. Sociale en economische differentiatie		
Vraag		Actie	Bron
40	Wat zijn de aard, herkomst en betekenis van al dan niet geïmporteerde luxe goederen?	Literatuur aangevuld	Factsheet gebruikssporenanalyse, gewervelde dieren
43	Hoe is de vorm, ontwikkeling, datering en context van aarden versterkingen?	Literatuur aangevuld	Factsheet OSL
44	In hoeverre kende het nederzettingssysteem differentiatie in termen van nederzettingsgrootte, locatie, functie of belang?	Literatuur aangevuld	Factsheet C14
48	Waar, in welke mate en hoe functioneerde muntgeld?	Literatuur aangevuld	Factsheet dendrochronologie, C14
49	Wat zijn de verschijningsvormen en sociaaleconomische context van agrarische specialisatie?	Literatuur aangevuld	Factsheet gewervelde dieren
67	Wat zijn de aard, verschijningsvormen, omvang en context van ambachtelijke specialisatie?	Literatuur aangevuld	Factsheet gewervelde dieren, gebruikssporenanalyse, hout, houtskool, macroresten
94	Hoe functioneerden kloosters als onderdeel van monastic landscapes?	Literatuur aangevuld	Factsheet historisch-geografisch onderzoek
95	Wanneer, hoe en binnen welke context ontstonden designed landscapes?	Literatuur aangevuld	Factsheet C14, dendrochronologie, historisch-geografisch onderzoek, palynologisch onderzoek
103	Hoe functioneerden kastelen ten opzichte van hun omgeving?	Literatuur aangevuld	Factsheet bouwhistorisch onderzoek, historisch-geografisch onderzoek
111	Welke technologische en functionele veranderingen ondergaan uiteenlopende typen wind- en watermolens?	Literatuur aangevuld	Factsheet bouwhistorisch onderzoek
118	Waar, hoe en binnen welke context manifesteren zich elitegroepen?	Literatuur aangevuld	Factsheet C14, dendrochronologie
134	Op welke wijze komen identiteit en maatschappelijke positie tot uitdrukking in kleding?	Metadatering aangevuld	

Thema	6. Emigratie, immigratie, acculturatie		
Vraag		Actie	Bron
50	Hoe waren (veranderden) de relaties tussen het Fries-Groningse kweldergebied en de noordelijke zandgronden?	Literatuur aangevuld	Factsheet C14, DNA, isotopenonderzoek
58	Wat zijn de aard en achtergrond van regionale en chronologische differentiatie in bevolkingsafname, bevolkingstoename en bevolkingssamenstelling?	Literatuur aangevuld	Factsheet C14, DNA, isotopenonderzoek
117	In hoeverre veranderde de bevolkingssamenstelling van steden en dorpen?	Literatuur aangevuld	Factsheet DNA, menselijke skeletresten, isotopenonderzoek

Thema	7. De archeologie van het rituele		
Vraag		Actie	Bron
28	Hoe zijn 'sacrificial landscapes' gesitueerd en gestructureerd, en wat is de gebruiksduur?	Literatuur aangevuld	Factsheet organische residu-analyse
29	Wat is de aard, context en betekenis van intentionele (rituele?) deposities in en rond huis en erf?	Literatuur aangevuld	Factsheet hout
111	Welke handelingen en activiteiten zijn verbonden met het in onbruik raken van nederzettingen, gebouwen, waterputten etc.?	Literatuur aangevuld	Koot 2019; Nieuwhof 2020b

Thema	8. Conflictarcheologie		
Vraag		Actie	Bron
93	Wat zeggen archeologische resten en structuren over de aard en het verloop van gewapende conflicten en achterliggende militair-strategische inzichten?	Literatuur aangevuld	Factsheet menselijke skeletresten, XRF-onderzoek
101	Hoe zijn complexe militaire structuren zoals linies en belegeringswerken samengesteld en landschappelijk ingebed?	Literatuur aangevuld	Factsheet historisch-geografisch onderzoek
140	Wat was het karakter van Viking aanwezigheid en invloed?	Literatuur aangevuld	Factsheet isotopen-onderzoek
141	Wat zijn de aard en context van de vroegste indicaties voor geweld en gewapend conflict?	Literatuur aangevuld	Fontijn 2021; Factsheet menselijke skeletresten

Thema	9. Dodenbestel en grafmonumenten		
Vraag		Actie	Bron
9	Op welke wijze werd in de vroege prehistorie omgegaan met de overledenen (context en kenmerken van het 'dodenbestel')?	Literatuur aangevuld	Factsheet crematie-onderzoek, DNA, houtskool, menselijke skeletresten, micromorfologie
27	In hoeverre en waarvoor werden pre- en vroeghistorische begraafplaatsen en grafmonumenten hergebruikt?	Literatuur aangevuld	Factsheet C14
45	Wat zijn de aard en context van variatie en verandering in het grafbestel?	Literatuur aangevuld	Factsheet C14, crematie-onderzoek, DNA, houtskool, isotopen-onderzoek, menselijke skeletresten, organische residu-analyse, OSL
54	Wat is de context en betekenis van los menselijk skeletmateriaal in en buiten nederzettingen?	Literatuur aangevuld	Factsheet isotopen-onderzoek, menselijke skeletresten
56	Wat is de archeologische en landschappelijke context van geïsoleerde graven of diffuse groepjes graven?	Literatuur aangevuld	Factsheet C14, crematie, houtskool, menselijke skeletresten, isotopen-onderzoek
57	Wat is de aard en context van 'diergraven'?	Literatuur aangevuld	Factsheet gewervelde dieren
78	Wanneer, waar en hoe ontstaan begraafplaatsen bij kerken: kerkhoven?	Literatuur aangevuld	Factsheet C14, dendrochronologie, menselijke skeletresten
123	Op welke wijze, in welke mate, waar en wanneer vond in graven post-depositionele interventie plaats?	Literatuur aangevuld	Factsheet menselijke skeletresten

Thema			
10. De vroegste bewoning van Nederland			
Vraag		Actie	Bron
1	Waar, in welke fasen van het Pleistoceen en onder welke landschappelijke en klimatologische omstandigheden verbleven vroege hominiden in Nederland?	Literatuur aangevuld	Rensink & Smit 2020; Factsheet C14, diatomeeën, DNA, houtskool, isotopen-onderzoek, macroresten, micromorfologie, mollusken, OSL, palynologisch onderzoek
2	Wat zijn de herkomst, mobiliteit en territoriumomvang van groepen Neanderthalers en welke relaties zijn aantoonbaar met andere gebieden buiten Nederland?	Literatuur aangevuld	Factsheet isotopen-onderzoek

Thema			
11. Overgang laat-paleolithicum – vroeg-mesolithicum			
Vraag		Actie	Bron
3	Wanneer, waar en onder welke landschappelijke en klimatologische omstandigheden verschijnen de verschillende laat-paleolithische culturen en culturele tradities op het toneel? Wat is hun geografische en chronologische reikwijdte, en wat zijn de onderlinge relaties?	Literatuur aangevuld	Factsheet C14, diatomeeën, isotopen-onderzoek, micromorfologie, mollusken, OSL, palynologisch onderzoek, XRF
4	Op welke wijze werden in de prehistorie plantaardige en dierlijke bronnen gebruikt in het levensonderhoud en als grondstof voor voorwerpen en welke rol speelden deze bronnen in uitwisseling en ruil?	Literatuur aangevuld	Factsheet gebruikssporenanalyse, hout, isotopen-onderzoek, organische residu-analyse, parenchym

Thema			
12. Neolithisatieproces ('Neolithisering')			
Vraag		Actie	Bron
7	Hoe veranderde de bestaanswijze gedurende het laat-mesolithicum tot en met de midden-bronstijd?	Literatuur aangevuld	Factsheet houtskool, macroresten, micromorfologie, palynologisch onderzoek
8	Welke landschappelijke zones werden in het laat-mesolithicum en vroeg-neolithicum gebruikt voor bewoning, jacht, akkerbouw en veeteelt?	Literatuur aangevuld	Factsheet gewervelde dieren, isotopen-onderzoek, micromorfologie
23	Wat is de verschijningsvorm van gebouwen en nederzettingen vóór de midden-bronstijd B (1500 v.Chr.)?	Literatuur aangevuld	Factsheet micromorfologie
30	Welke veranderingen en regionale verschillen traden op in materiële cultuur, en in de locatie, aard en interne structuur van nederzettingen in de eindfase van de Lineair Band Keramiek (LBK)?	Literatuur aangevuld	Factsheet gebruikssporenanalyse, isotopen-analyse, macroresten
31	Is hoeverre is er sprake van (dis)continuïteit in neolithische bewoning ná de Lineair Band Keramiek (LBK)?	Literatuur aangevuld	Factsheet C14, DNA, gewervelde dieren, micromorfologie
119	Wat is de betekenis van vroeg-neolithische, non-bandkeramische aardewerkvondsten in een bandkeramische context en daarbuiten?	Literatuur aangevuld	Factsheet C14, micromorfologie, organische residu-analyse

Thema	13. De verankering van het boerenbestaan		
Vraag		Actie	Bron
21	Welke veranderingen traden op in de methode, omvang en locatie van de opslag van voedsel?	Literatuur aangevuld	Factsheet macroresten
35	Hoe waren de interne structuur en de functionele geleding van huizen?	Literatuur aangevuld	Factsheet houtskool, micromorfologie
36	Waar, wanneer en in welke mate verschijnen plaatsvaste, al dan niet gecompartmenteerde (zoals Celtic Fields), landbouwgronden, en hoe werden deze gecultiveerd?	Literatuur aangevuld	Factsheet C14, houtskool, isotopen-onderzoek, macroresten, OSL
38	Hoe verandert de verhouding akkerbouw-veeteelt binnen de agrarische economie?	Literatuur aangevuld	Factsheet gewervelde dieren, organische residu-analyse
53	Hoe verliep de ontwikkeling van de ploeglandbouw?	Literatuur aangevuld	Factsheet micromorfologie
124	Hoe lang waren huizen, bijgebouwen en waterputten in gebruik?	Literatuur aangevuld	Factsheet C14, dendrochronologie, hout
126	Wat zijn de vorm, functie, datering en context van verdiepte (delen van) gebouwen?	Literatuur aangevuld	Factsheet micromorfologie

Thema	14 De rol van natuurlijke voedselbronnen na de introductie van de landbouw		
Vraag		Actie	Bron
22	Welke rol speelt de exploitatie van natuurlijke voedselbronnen (inclusief jacht en visserij) na de introductie van de landbouw?	Literatuur aangevuld	Factsheet isotopen-onderzoek, macroresten
102	Hoe heeft de visvangst zich technologisch en economisch ontwikkeld?	Literatuur aangevuld	Factsheet C14, hout, isotopen-onderzoek

Thema	15 De Limes: inrichting en interactie		
Vraag		Actie	Bron
63	Hoe was de Romeinse militaire aanwezigheid langs de Rijn en de Noordzeekust opgebouwd en georganiseerd?	Formulering vraag, toelichting, operationalisering en literatuur aangevuld	Dhaeze 2021; Van Enckevort 2014; Graafstal 2021; Heeren 2016; Hensing, Vos & Van Ginkel 2021; Loopik & Vos 2021; Luksen-IJtsma 2010; Weterings 2017

Thema	16. Overgang Romeinse tijd naar vroege middeleeuwen		
Vraag		Actie	Bron
52	Welke culturele en demografische veranderingen voltrokken zich in de Romeinse tijd - vroege middeleeuwen in het Noord-Nederlandse kustgebied?	Literatuur aangevuld	Factsheet C14, DNA, isotopen-onderzoek
59	Welke materiële, socio-economische en landschappelijke effecten hadden de opkomst en later het wegvallen van Romeinse netwerken (materieel en immaterieel) en afzetmarkten?	Literatuur aangevuld	Factsheet micromorfologie, XRF-onderzoek

Thema	17. 'Frankisering' en kerstening		
Vraag		Actie	Bron
71	Op welke wijze komt kerstening / Christianisering archeologisch tot uitdrukking?	Literatuur aangevuld	Factsheet C14, menselijke skeletresten, OSL
72	Hoe functioneerden emporia en andere vroegmiddeleeuwse centra en handelsnederzettingen binnen internationale handelsnetwerken, en ook lokaal?	Literatuur aangevuld	Factsheet isotopen-onderzoek
77	In hoeverre zijn veranderingen in nederzettingenpatroon, verkaveling en materiële cultuur gerelateerd aan uitbreidende Frankische invloed?	Literatuur aangevuld	Factsheet C14, dendrochronologie, menselijke skeletresten

Thema	18. Dorpsvorming		
Vraag		Actie	Bron
75	Hoe, waar en wanneer ontstaan plaatsvastе dorpen?	Literatuur aangevuld	Arnoldussen & Jansen 2010 <i>Mitteleuropa</i> , Berlin, 381-399.
83	Hoe en onder invloed van welke factoren verliep de bewoningsexpansie op het (post)middeleeuwse platteland?	Literatuur aangevuld	Factsheet historisch-geografisch onderzoek

Thema	19. De ontwikkeling van steden		
Vraag		Actie	Bron
81	Wat bepaalde, en hoe veranderde, de ruimtelijke hoofdstructuur van (in oorsprong) middeleeuwse steden?	Literatuur aangevuld	Factsheet historisch-geografisch onderzoek
88	Welke rol speelde de 'stadslandbouw' in de stedelijke samenleving en in de ruimtelijke organisatie van steden?	Literatuur aangevuld	Arts 2020
89	Hoe en wanneer komen stadshuizen tot ontwikkeling?	Literatuur aangevuld	Factsheet bouwhistorisch onderzoek
90	Welke effecten hadden besmettelijke en epidemische ziekten?	Literatuur aangevuld	Factsheet menselijke skeletresten
91	Hoe waren de hygiënische omstandigheden in steden, en welke maatregelen werden genomen ter verbetering daarvan?	Literatuur aangevuld	Factsheet menselijke skeletresten, palynologisch onderzoek
115	Hoe verandert bevolkingsdruk het ruimtegebruik en de bebouwing in steden?	Literatuur aangevuld	Factsheet gewervelde dieren
136	Hoe ontwikkelen zich de verdedigingswerken van steden en dorpen?	Literatuur aangevuld	Factsheet bouwhistorisch onderzoek
137	Hoe voltrekt zich de verstening van steden?	Literatuur aangevuld	Factsheet bouwhistorisch onderzoek

Thema	20. De relatie stad-platteland		
Vraag		Actie	Bron
87	Welke invloed had de stad op het omringende platteland en omgekeerd?	Literatuur aangevuld	Arts 2020; Factsheet historisch-geografisch onderzoek

Thema	21. De dynamiek van het landgebruik		
Vraag		Actie	Bron
5	Wat zijn de aanwijzingen voor seizoenbewoning en voor specialisatie van nederzettingen?	Literatuur aangevuld	Factsheet C14, gebruikssporenanalyse, micromorfologie, OSL
15	Welke invloed had de landbouwende mens (akkerbouw en veeteelt) op vegetatie en fauna?	Literatuur aangevuld	Factsheet hout, palynologisch onderzoek
17	Wanneer, waar en in welke mate vonden wind- en hellingerosie plaats, en in hoeverre bestaat er een (direct of indirect) verband met (welke?) menselijke activiteiten?	Literatuur aangevuld	Pierik <i>et al.</i> 2017; Factsheet C14, palynologisch onderzoek, OSL
18	Wanneer, waar en in welke mate vonden erosie en sedimentatie onder invloed van water plaats, en in hoeverre is er een verband met (welke?) menselijke activiteiten?	Literatuur aangevuld	Factsheet C14, OSL
24	In hoeverre bestond er (inter)regionale en diachrone variatie in de afstand en frequentie waarover nederzettingen, akkers en weidegronden werden verplaatst?	Literatuur aangevuld	Factsheet C14
32	Hoe verloopt de ontwikkeling van het laat-prehistorische cultuurlandschap in relatie tot akkercomplexen (ligging, omvang, gebruik, mobiliteit)?	Literatuur aangevuld	Factsheet C14, hout, isotopen-onderzoek, macroresten, palynologisch onderzoek
33	Welke economische functies hadden perifere gebieden ('marginale' landschappelijke zones) en wat zijn de archeologische verschijningsvormen van dit gebruik?	Literatuur aangevuld	Factsheet C14, houtskool, isotopen-onderzoek, macroresten

Thema	21. De dynamiek van het landgebruik		
Vraag		Actie	Bron
47	Hoe en wanneer werden hoogveengebieden geëxploiteerd, gekoloniseerd, gedraineerd en ontgonnen?	Literatuur aangevuld	Factsheet C14, historisch-geografisch onderzoek, macroresten, micromorfologie, palynologisch onderzoek
82	Wanneer begonnen en hoe verliepen de grote laatmiddeleeuwse ontginningen?	Literatuur aangevuld	Factsheet C14
107	Op welke wijze werden bodemverbetering en herstructurering van landbouwgrond gerealiseerd?	Literatuur aangevuld	Factsheet isotopen-onderzoek
130	Welke rol spelen 'persistent places' en wat zijn daarvan de kenmerken en context?	Literatuur aangevuld	Factsheet C14
133	In hoeverre is er variatie in de aard en functie van mesolithische haardkuilen, en in hoeverre hangt die samen met verschillen in datering, locatie, vorm en houtgebruik?	Literatuur aangevuld	Factsheet C14, houtskool, micromorfologie

Thema	22. Mens-materiële cultuurrelaties		
Vraag		Actie	Bron
20	Hoe hebben de productie, de bewerking, het (her)gebruik en de distributie van metaal zich ontwikkeld?	Literatuur aangevuld	Factsheet C14, houtskool, XRF-onderzoek
68	Waar en hoe zijn houten scheepsresten hergebruikt?	Literatuur aangevuld	Factsheet C14, hout
108	Hoe werd met afval omgegaan?	Literatuur aangevuld	Factsheet micromorfologie
109	Op welke wijze uiten persoonlijke en groepsidentiteiten zich in de materiële cultuur?	Literatuur aangevuld	Factsheet DNA, isotopen-onderzoek
112	Binnen welke context, wanneer en op welke wijze werden bouwmaterialen hergebruikt?	Literatuur aangevuld	Factsheet hout
114	Welke voorwerpen van organisch materiaal maakten deel uit van de materiële cultuur, wat zijn de kenmerken ervan en waarvoor werden ze gebruikt?	Literatuur aangevuld	Factsheet gebruikssporenanalyse, hout
127	In hoeverre functioneerden (fragmenten van) gebruiksvoorwerpen als 'primitive valuables'?	Literatuur aangevuld	Ialongo & Lago 2021; Nieuwhof 2020a
138	Waar en hoe werden bouwmaterialen gewonnen, gemaakt en gedistribueerd?	Literatuur aangevuld	Factsheet XRF-onderzoek

Thema	23. Netwerken en infrastructuur		
Vraag		Actie	Bron
65	Welke rol speelde scheepvaart in de militaire en handelsinfrastructuur tijdens de Romeinse tijd?	Literatuur aangevuld	Factsheet hout
66	Waar vandaan en hoe werden in de Romeinse tijd uiteenlopende bouwmaterialen aangevoerd?	Literatuur aangevuld	Factsheet hout
70	Waar, hoe en wanneer vonden aanpassingen plaats aan de waterinfrastructuur?	Literatuur aangevuld	Factsheet hout, mollusken
73	Hoe veranderen de herkomst en distributie van importgoederen in de loop van de vroege middeleeuwen?	Literatuur aangevuld	Van Lanen <i>et al.</i> 2016a; 2016b; Factsheet isotopen-onderzoek, XRF
74	Wat is rondom de Noordzee in termen van culturele uitwisseling en handel de positie van vroegmiddeleeuws Frisia?	Literatuur aangevuld	Factsheet isotopen-onderzoek; XRF-onderzoek
99	Wat zeggen materiële bronnen over het functioneren van de midden- en langeafstandshandel in de tijd van de Hanze?	Literatuur aangevuld	Factsheet isotopen-onderzoek
135	Wat was de rol van dieren en dierlijke producten in uitwisselingsnetwerken?	Literatuur aangevuld	Factsheet isotopen-onderzoek
139	Waar komen niet-lokale grondstoffen van gebruiksvoorwerpen vandaan?	Literatuur aangevuld	Factsheet XRF-onderzoek

Literatuur

Arnoldussen, S. & R. Jansen 2010: Iron Age habitation patterns on the southern and northern Dutch Pleistocene coversand soils: The process of settlement nucleation, in: M. Meyer (ed.), *Haus-Gehöft-Weiler-Dorf. Siedlungen der Vorrömischen Eisenzeit im nördlichen Mitteleuropa*, Berlin, 381-399.

Arts, N.M., 2020: *Stad en platteland op het zand. Een archeologische biografie van landschappen en samenlevingen in de Kempen, 1100-1650*, Eindhoven.

Bailey, G., N. Galanidou, H. Peeters, H. Jöns & M. Mennenga (eds.) 2020: *The Archaeology of Europe's Drowned Landscapes* (Coastal Research Library Volume 35), Springer Open.

Cheyette, L., 2008: The disappearance of the ancient landscape and the climatic anomaly of the Early Middle Ages: a question to be pursued, *Early Medieval Europe* 16(2), 127-165.

Dhaeze, W., 2021: *The Roman North Sea and Channel. Germanic Seaborne Raids and the Roman response*, Wetteren.

Dinter, M. van, 2017: 'Living along the Limes; Landscape and settlement in the Lower Rhine Delta during Roman and Early Medieval times', Utrecht (dissertatie Universiteit Utrecht).

Eijgenraam, G., 2021: *Dwelling mounds in the Dutch central river area*, Wageningen (MSC thesis Wageningen University).

Enckevort, H. van, 2014: *Odyssee op het Kops Plateau 1. Honderd jaar archeologisch onderzoek in Nijmegen-Oost (1914-2014)*, Nijmegen (Archeologische Berichten Nijmegen-rapport 46).

Factsheet natuurwetenschappelijke archeologische onderzoekstechnieken: Archeobotanie-hout.

Factsheet natuurwetenschappelijke archeologische onderzoekstechnieken: Archeobotanie-houtskool.

Factsheet natuurwetenschappelijke archeologische onderzoekstechnieken: Archeobotanie-macroresten.

Factsheet natuurwetenschappelijke archeologische onderzoekstechnieken: Archeobotanie-palynologisch onderzoek.

Factsheet natuurwetenschappelijke archeologische onderzoekstechnieken: Archeozoölogie-gewervelde dieren

Factsheet natuurwetenschappelijke archeologische onderzoekstechnieken: Archeozoölogie, Mollusken.

Factsheet natuurwetenschappelijke archeologische onderzoekstechnieken: Bouwhistorisch onderzoek.

Factsheet natuurwetenschappelijke archeologische onderzoekstechnieken: C14-datering.

Factsheet natuurwetenschappelijke archeologische onderzoekstechnieken: Crematie-onderzoek.

Factsheet natuurwetenschappelijke archeologische onderzoekstechnieken: Dendrochronologie.

Factsheet natuurwetenschappelijke archeologische onderzoekstechnieken: Diatomeeën-onderzoek.

Factsheet natuurwetenschappelijke archeologische onderzoekstechnieken: DNA-onderzoek.

Factsheet natuurwetenschappelijke archeologische onderzoekstechnieken: Gebruikssporenanalyse.

Factsheet natuurwetenschappelijke archeologische onderzoekstechnieken: Historisch-geografisch onderzoek.

Factsheet natuurwetenschappelijke archeologische onderzoekstechnieken: Inhumatieresten-Onderzoek van menselijke skeletresten.

Factsheet natuurwetenschappelijke archeologische onderzoekstechnieken: Isotopenonderzoek.

Factsheet natuurwetenschappelijke archeologische onderzoekstechnieken: Micromorfologie.

Factsheet natuurwetenschappelijke archeologische onderzoekstechnieken: Organische residu-analyse (aankoesels).

Factsheet natuurwetenschappelijke archeologische onderzoekstechnieken: OSL-datering.

Factsheet natuurwetenschappelijke archeologische onderzoekstechnieken: Archeobotanie, Parenchym.

Factsheet natuurwetenschappelijke archeologische onderzoekstechnieken: XRF-onderzoek.

Feiken, H., B.I. Smit & J. Bazelmans 2021: *Prehistorische vondsten onder veen en klei, een verrassing? Een inhoudelijk kader voor archeologisch onderzoek naar prehistorische vindplaatsen en landschappen in het Noord-Nederlandse kustgebied, Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 74).*

- Fischer, A.D., H. van Londen, A.L. Blonk-van den Bercken, R.M. Visser & J. Renes** 2021: *Urban farming and ruralisation in The Netherlands (1250-1850). Unravelling farming practice and the use of (open) space by synthesising archaeological reports using text mining*, Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 68).
- Franconi, T.V.**, 2021: The Environmental Imperialism of the Roman Empire in Northwestern Europe, in: P. Erdkamp, J.G. Manning & K. Verboven (eds.), *Climate Change and Ancient Societies in Europe and the Near East. Diversity in Collapse and Resilience*, 321-346.
- Graafstal, E.P.**, 2002: Logistiek, communicatie en watermanagement. Over de uitrusting van de Romeinse rijksgrens in Nederland, *Westerheem* 51, 2-27.
- Graafstal, E.**, 2021: Utrecht in de Romeinse tijd: een nieuwe kaart, *Jaarboek Oud-Utrecht*, 106-133.
- Greene, E.M.**, 2016: Identities and social roles of women in military settlements in the Roman west, in: S.L. Budin & J.M. Turfa (eds.), *Women in antiquity*, Abingdon-on-Thames, 978-989.
- Haas, T. de, L. van der Valk, K.M. Cohen, H.J. Pierik, S.A.H. Weisscher, M.P. Hijma, A.J.F. van der Spek & M.G. Kleinhans** 2018: Long-term evolution of the Old Rhine estuary: Unravelling effects of changing boundary conditions and inherited landscape, *The Depositional Record*, 84-108.
- Haaster, H. van**, 2008: *Archeobotanica uit 's-Hertogenbosch. Milieuomstandigheden, bewoningsgeschiedenis en economische ontwikkelingen in en rond een (post)midleleeuwse groeistad*, Amsterdam (Groningen Archaeological Studies 6).
- Heeren, S.**, 2016: The theory of 'Limesfall', and the material culture of the late 3rd century, *Germania* 94, 185-209.
- Hendriks, G.**, 1953: *Een stad en haar boeren*, Kampen.
- Hessing, W.A.M. & R. Schrijvers** 2018: *Bureaustudie naar de ligging van het Kanaal van Corbulo in de gemeenten Voorschoten en Leidschendam-Voorburg*, Amersfoort (Vestigia-rapport V1721).
- Hessing, W.A.M., W.K. Vos & E.J. van Ginkel (eds.)** 2021: *Romans on the waterfront. Evaluation of archaeological interventions (1997-2020) along the Dutch part of the Lower Rhine and Coastal Limes*, Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 71).
- Hos, J.**, 2015: *Mysterieuze middeleeuwse mestkuilen. Archeobotanisch onderzoek naar tuinbouwmethoden in de Late Middeleeuwen in stedelijke context*, Leiden (BA-scriptie Universiteit Leiden).
- Ialongo, N. & G. Lago** 2021: A small change revolution. Weight systems and the emergence of the first Pan-European money, *Journal of Archaeological Science* 129 (2021), 105379.
- Jansma, E.**, 2020: Hydrological disasters in the NW-European Lowlands during the first millennium AD: a dendrochronological reconstruction, *Netherlands Journal of Geosciences* 99, 1-19.
- Koot, C.**, 2019: De weerspiegeling van de levenscycli van huis en huishouden in zwervende ijzertijderven rondom de Maasmond, in: S. Arnoldussen, E.A.G. Ball, J. van Dijk, E. Norde & N. de Vries (red.), *Metaaltijden 6. Bijdragen aan de studie van de metaaltijden*, Leiden, 217-235.
- Kootker, L.M.**, 2017: *Mapping migrations. The application of strontium isotopes in Dutch cultural heritage research*, Amsterdam (PhD thesis Vrije Universiteit Amsterdam).
- Kootker, L.M., R. van Lanen, H. Kars & G.R. Davies** 2016: Strontium isoscapes in The Netherlands. Spatial variations in $87\text{Sr}/86\text{S}$ as a proxy for palaeomobility, *Journal of Archaeological Science: Reports* 6, 1-13.
- Kootker, L.M. & S. Heeren** 2021: *Human mobility in the post-Roman Netherlands (AD 400-700): combined Sr-O isotopic evidence and archaeological contextualization*, Amersfoort (Rapportage Archeologische Monumentenzorg 75).
- Lanen, R.J. van, E. Jansma, J. van Doesburg & B.J. Groenewoudt** 2016: Roman and early-medieval long-distance transport routes in northwestern Europe: Modelling frequent-travel zones using a dendroarchaeological approach, *Journal of Archaeological Science* 73, 120 - 137.
- Lanen, R.J. van, M.C. Kosian, B.J. Groenewoudt, T. Spek & E. Jansma** 2016: Route persistence. Modelling and quantifying historical route-network stability from the Roman period to early-modern times (AD 100-1600): a case study from the Netherlands, *Archaeological and Anthropological Sciences*, 1-16.
- Lanen, R.J. van, M.T. de Kleijn, Gouw-Bouman, M.T.I.J. & H.J. Pierik** 2018: Exploring Roman and early-medieval habitation of the Rhine-Meuse delta: modelling large-scale demographic changes and corresponding land-use impact, *Netherlands Journal of Geosciences* 97(1-2), 45-68. (Ook appendix A: Roman-Early medieval population estimates Rhine-Meuse delta (the Netherlands) AD).

- Lanen, R.J. van, M.C. Kosian, B.J. Groenewoudt, T. Spek & E. Jansma** 2016: Route persistence. Modelling and quantifying historical route-network stability from the Roman period to early-modern times (AD 100-1600): a case study from the Netherlands, *Archaeological and Anthropological Sciences*, 1-16.
- Lange, S.**, 2021: *The wooden artefacts from the early Roman fort Velsen 1*, Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 69).
- Langeveld, M.C.M., A. Luksen-IJtsma & E.P. Graafstal** 2010: *Wegens wateroverlast. LR 39 De Balije II: wachttorens, rivierdynamiek en Romeinse infrastructuur in een rivierbocht van de Heldammer stroom*, Utrecht (Basisrapportage Archeologie 11).
- Loopik, J. & W.K. Vos (red.)** 2021: *Weerdkampen. Een archeologische opgraving in Valkenburg ZH*, Amersfoort (ADC-rapport 5400).
- Luksen-IJtsma, A.**, 2010: *De limesweg in West-Nederland. Inventarisatie, analyse en synthese van archeologisch onderzoek naar de Romeinse weg tussen Vechten en Katwijk*, Utrecht (Basisrapportage Archeologie 40).
- Nieuwhof, A.**, 2020a: Luxury tableware? Terra sigillata in the coastal region of the northern Netherlands, in: A. Rubel & H-U. Voss (eds.), *Experiencing the Frontier and the Frontier of Experience. Barbarian perspectives and Roman strategies to deal with new threats*, Oxford (Archaeopress Roman Archaeology 76), 94-110.
- Nieuwhof, A.**, 2020b: Restanten van rituelen. Deposities in het oudste huis van Ezinge, in: V.T. van Vilsteren (red.), *Overpeinzingen op een vuilnisbelt. Liber amicorum aangeboden aan Wijnand van der Sanden ter gelegenheid van zijn afscheid als conservator bij het Drents Museum*, Groningen, 68-81.
- Pierik, H.J., R.J. van Lanen, M.T.I.J. Gouw-Bouman, B.J. Groenewoudt, J. Wallinga, & W.Z. Hoek** 2017: Human induced drift-sand dynamics: a case study on late Holocene drift-sand controls in the Netherlands, in: H.J. Pierik, *Past human-landscape interactions in the Netherlands. Reconstructions from sand belt to coastal delta plain for the first millennium AD*, Utrecht (Utrecht Studies in Earth Sciences 139), 173-201.
- Rensink, E. & B. Smit** 2020: Voer voor late neanderthalers in Esbeek-Diessen. Fossiele faunaresten van de mammoetsteppe tussen ca. 55.000 en 40.000 jaar geleden, in: J. Bazelmans, E. Beukers, O. Brinkkemper, I.M.M. van der Jagt, E. Rensink, B.I. Smit & M. Walrecht (red.): *Tot op het bot onderzocht. Essays ter ere van archeozoöloog Roel Lauwerier*, Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 70), 19-38.
- Séguy, I.**, 2019: Current trends in Roman demography and empirical approaches to the dynamics of the Limes populations, in: P. Verhagen, J. Joyce & M.R. Groenhuijzen (eds.), *Finding the Limits of the Limes. Modelling Demography, Economy and Transport on the Edge of the Roman Empire*, Springer, 23-41.
- Shaw, H., J. Montgomery, R. Redfern, R. Gowland & J. Evans** 2016: Identifying migrants in Roman London using lead and strontium stable isotopes, *Journal of Archaeological Science* 66, 57-68.
- Snieder, F.**, 2010: Boeren in de stad. En waarom Amersfoort een tweede stadsmuur bouwde, *FleHITE: historisch jaarboek voor Amersfoort en omstreken* 11, 46-63.
- Stanley, B.W., B.L. Stark, K.L. Johnston & M.E. Smith** 2012: Urban Open Spaces in Historical Perspective: A Transdisciplinary Typology and Analysis, *Urban Geography* 33 (8), 1089-1111.
- Vermoesen, R.**, 2015: Boerende stedelingen of verstedelijkte boeren, *Tijdschrift voor geschiedenis* 128, nr. 4, 533-553.
- Vlierman, K.**, 2020: *Cogs, small cogs and boats. The thirteenth until sixteenth century Dutch and Flemish archaeological finds from the Hanseatic shipbuilding tradition seen in a broader perspective*, Zwolle.
- Vries, R.J. de**, 1987: *Enkhuizen 1650-1850. Bloei en achteruitgang van een Zuiderzeestad*, Amsterdam.
- Weterings, P.G.H.**, 2017: *Vicusresten onder de wal. Archeologische opgraving op Fort Vechten Grondwalcoupure fase 2, 's-Hertogenbosch* (BAAC-rapport A-12.0133).
- Zandstra, M.**, 2019: *Miles away from home. Material culture as a guide to the composition and deployment of the Roman army in the Lower Rhine area during the 1st century AD*, Nijmegen (PhD thesis Radboud Universiteit Nijmegen).

Bijlage Uitgangspunten selectie en afbakening NOaA 2.0 vragen:

- De vragen betreffen, vanuit (inter)nationaal perspectief, wezenlijke archeologische kennislacunes en kansrijke onderzoeksrichtingen;
- Het zijn uitsluitend archeologische, cultuurhistorische vragen. Aangezien veel menselijk handelen zich landschappelijk vertaalt, is de aandacht ook gericht op het historische cultuurlandschap, zowel in abiotische en biotische zin als in termen van antropogene invloed;
- Materiaal- of biospecialistische vragen ontbreken. Specialismen zijn instrumenteel gemaakt; ze spelen een essentiële rol bij de operationalisering van veel vragen;
- De geografische ondergrens is de archeoregio;
- De vragen weerspiegelen wetenschappelijke ambitie maar er wordt ook rekening gehouden met de praktische realiteit, met accenten en leemten in de huidige Malta veldarcheologie³;
- De vragen zijn zo concreet mogelijk geformuleerd (en dus zo min mogelijk abstract);
- De vragen zijn operationaliseerbaar binnen de context van alledaagse Malta opgravingen;
- Vanwege het voorgaande worden geen 'waarom' vragen gesteld. Het achterhalen van oorzaken en het analyseren van veranderingsprocessen, ligt veeleer op de weg van universiteiten. Wat het beantwoorden van dit soort vragen betreft, leveren Malta-opgravingen en syntheses normaal gesproken hooguit halfproducten;
- Balancerend tussen nationale betekenis en wetenschappelijke ambitie enerzijds en praktische toepasbaarheid anderzijds, is gekozen voor middle-range vragen. Dat zijn vragen die het midden houden tussen het hoog abstracte en het heel basale. Middle-range vragen kunnen in de regel niet (volledig) binnen de context van individuele Malta-opgravingen beantwoord worden, maar voor de beantwoording ervan kunnen wel belangrijke bouwstenen (datasets en inzichten) worden verzameld;
- Zoekacties moeten niet altijd dezelfde set vragen opleveren. Daarom is de 'reikwijdte' van vragen, door restrictieve meta-datering, zoveel mogelijk afgebakend (zie bijlagen: geografische-, chronologische- en thematische reikwijdte, en geldigheid voor specifieke complextypen);
- Dit is gedaan door die 'reikwijdte' te beperken tot die gebieden, perioden, complextypen etc., die het meest perspectief lijken te bieden in termen van het boeken van substantiële kenniswinst.

³ Bijvoorbeeld: in de huidige Malta praktijk komt de vroege prehistorie (het grootste deel van de Nederlandse bewoningsgeschiedenis) weinig aan bod maar op dit tijdvak is wel een substantieel aantal vragen gericht.

Colofon

Tekst: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Tessa de Groot, Bert Groenewoudt, Inge van der Jagt & Liesbeth Theunissen

Januari 2022

PROGRAMMA KENNIS VOOR ARCHEOLOGIE

- Project onderzoeksagenda's
- Actie inhoudelijke update NOaA 2021

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Smallepad 5 | 3811 MG Amersfoort
Postbus 1600 | 3800 BP Amersfoort
tel. 033 – 421 7 421
info@cultureelerfgoed.nl
www.cultureelerfgoed.nl